

ISPARTA MÜZESİ ENVANTERİNE KAYITLI ÇARK YAPIMI KANDİLLER: ROMA DÖNEMİ ÖNCESİ

MURAT FIRAT*

Giriş

Isparta İli merkezinde yer alan Isparta Müzesi kuruluş çalışmaları, ilk müzecilik faaliyetleri çerçevesinde, 1933 yılında halkevinin açılmasıyla başlar. Müze 2002 yılında teşhir - tanzim çalışmaları yenilenerek son haline getirilir. Günümüz Isparta Müzesi'nde 2953 adet arkeolojik, 2352 adet etnografik, 12671 adet sikke olmak üzere toplam 17976 adet eser bulunmaktadır¹. Böylesine zengin ve çeşitli bir koleksiyona sahip olmasına rağmen, Müze envanterine kayıtlı eserlerin yayınlanmasına ve tanıtılmasına yönelik, şimdiye kadar gerçekleştirilmiş çok ciddi bir çalışma söz konusu değildir. Bu nedenle başlatılan, 107K138 numaralı TÜBİTAK Hızlı Destek Projesi kapsamında Isparta Müzesi'nde yer alan seramik eserlerin tüm katalog işlemleri gerçekleştirilmiş ve ilk etapta, bu eserler arasında yer alan Roma Dönemi öncesine ait kandillerinden çark yapımı örneklerinin bilim dünyasına tanıtılması uygun görülmüştür². Bu kapsamda çalışmamızda yer verilen 38 adet çark yapımı kandil, 6 ana tip (Tip A - F) ve bunlara bağlı bazı alt tiplere ayrılarak irdelenmiştir. Değerlendirmeye alınan bu eserlerden bir tanesi hariç tamamı satın alma yöntemi ile müzeye kazandırılmıştır. Dolayısıyla stratigrafik çalışmalardan ele geçemedikleri için analoji yöntemi ile tarihlendirilmişlerdir.

Konumuzu oluşturan kandiller için Antik Dönem'de insan yaşamının sürdüğü hemen her mekânın aydınlatılmasında önemli bir yer tutan "ateşin aydınlatma amacıyla ehlileştirildiği araç" diyebiliriz. Bu amaca yönelik olarak önceleri çok basit biçimlerde küçük kâseler kullanılmışken, zamanla daha gelişmiş, kullanımı kolaylaştıran tiplere doğru bir evrim gerçekleşmiştir. Kandiller, sanatın da gelişimi ile birlikte çeşitli motifler ve figürlerle bezenmişlerdir³. Aydınlatma dışında başka amaçlara yönelik olarak da üretilen kandiller⁴ kazılarda yoğun bir biçimde ele geçer. Grekçe'de λύχνος (Lykhnos) keli-

* Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Isparta/TÜRKİYE, murat.frat@gmail.com

¹ Bu bilgiler Müze görevlilerinden edinilmiştir. Ayrıca Isparta İl Kültür Müdürlüğü internet sitesi ve müdürlüğün tanıtıcı broşürlerinde de benzer bilgiler yer almaktadır.

² 107K138 numaralı TÜBİTAK projesi kapsamında çalışılan, Isparta Müzesi envanterine kayıtlı bu grubu yayınlamama izin veren, proje yürütücüsü Sayın Doç. Dr. Bilge Hümmüzlü Kortholt'a teşekkür ederim. Ayrıca, eserlerin envanter ve çizim faaliyetlerinde yardımcı olan değerli öğrencilerim Uygur Hecebil ve Meltem Ayaşan'a da katkılarından dolayı teşekkür etmek isterim.

³ Fırat, M. - Metin, H., "Isparta Arkeoloji Müzesi Envanteri'nde Yer Alan Bir Grup Kandil", *Arkeoloji Dergisi (İsmail Fazlıoğlu Anısına)*, S. XVI, 2011, s. 143.

⁴ Antik dönemde hemen her antik kentte, Pompei veya Ephesos örneklerinde olduğu üzere, ana caddelerin ve dükkânların aydınlatılabilmesi için nişler içerisine kandiller yerleştirilmiştir. Ayrıca Pompei Forum Hamamı'nda niş ve pencere altlarında görülen is izlerinden anlaşılacağı üzere yapılar da aydınlatma için kandiller tercih edilmiştir. Bailey, D. M., *Greek and Roman Pottery Lamps*, Oxford,

mesi ile ifade edilen bu form⁵, Latince'de *Lychnus* veya *Lucerna* olarak isimlendirilir⁶. Kelimenin Arapça'daki karşılığı ise *Kındil*'dir⁷.

Paleolitik Dönem'den itibaren, çok değişik amaçlara yönelik olarak farklı materyallerden üretilen kandillerin bulunduğunu ortaya koyan yayınlar, bilim insanları tarafından gerçekleştirilmiştir⁸. Bu yayınlarda ilk çağlarda ışık kaynağı

1972, s. 11; Radt W., "Lampen und Beleuchtung in der Antike", *AW*, S. 17, 1986, s. 40 - 58; Çokay, S., *Antik Çağda Aydınlatma Araçları ve Perge Pişmiş Toprak Kandilleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996, s. 22 - 23; Metin, H., *Kibyra Kandilleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012, s. 18. Adak eşyası olarak kutsal mekânlarda kullanılmışlardır. Bkz., Kınal, F., "Kaunos Adak Lambaları", *Belleten*, S. XXXIII, Sayı, 130, 1960, s. 154; Bailey, *Greek and Roman...*, s. 12; Rickman Fitch, C. - Wynick Goldman, N., *Cosa: The Lamps*, Roma, 1994, s. 9; Çokay, *Antik Çağda, Perge...*, s. 21; Metin, *Kibyra...*, s. 19. Ölü hediyesi olarak mezarlık alanlarda ele geçmişlerdir. Bkz., Rickman Fitch - Wynick Goldman, *Cosa...*, s. 9; Tuluk, G. G., *Ionia Bölgesi'nde Hellenistik Dönem Kandiller*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1996, s. 9; Metin, *Kibyra...*, s. 19. Yeni yıl hediyesi ve ayrıca çocuklara isim verme törenlerinde kullanılmışlardır. Bkz., Çokay, *Antik Çağda, Perge...*, s. 23; Metin, *Kibyra...*, s. 19.

⁵ Walters, H. B., "Roman Lamps", *History of Ancient Pottery*, Vol. II, 1905, s. 393; Granchelli, L. - Gropelli, G. - Roviada, A., *Lucerne romane della collezione Pisani Dossi*, Vercelli, 1997, s. 17; Çokay, S., *Antik Çağda Aydınlatma Araçları*, İstanbul, 1998, s. 9; Öztürk, N., *Kyzikos Kandilleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2003, s. 21; Kan Şahin, G., *Assos Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Kandilleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2008, s. 6.

⁶ Kabağağaç, A. - Alova, E., *Latince Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1995, s. 350, 353; Öztürk, *Kyzikos...*, s. 21; Tavukçu, A. Z., *Parion Nekropolü 2005 Yılı Buluntuları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2006, s. 121; Kan Şahin, *Assos Arkaik...*, s. 6; Metin, *Kibyra...*, s. 16.

⁷ Metin, *Kibyra...*, s. 16.

⁸ Mağara duvarlarına yapılan resimlerden Paleolitik Dönem'de aydınlatma araçlarının kullanılmış olduğu kabul edilir. Bkz., Bailey, *Greek and Roman...*, s. 17. Bu dönem ve sonrasına ait bazı taş kandiller için bkz., Viré, A., "Les Lampes du Quaternaire moyen et leur bibliographie", *SPF*, S. 31, No. 11, 1934, s. 517 - 520; Roussot, A. - De Beaune Romera, S., "Quelques lampes paléolithiques peu connues du Sud-Ouest de la France", *SPF*, S. 79, No. 10 - 12, 1982, s. 369 - 382; Öztürk *Kyzikos...*, s. 23. Deniz kabuğunun kandil olarak kullanımı için bkz., Kınal, *Kaunos...*, s. 155; Bailey, *Greek and Roman...*, s. 17; Rickman Fitch - Wynick Goldman, *Cosa...*, s. 5; Barın, G., *Aydın ve Milet Müzesi'ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik ve Roma Dönemi Kandiller*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995, s. 4; Çokay, *Antik Çağda, Perge...*, s. 15; Öztürk, *Kyzikos...*, s. 23; Coşkun, D., *Konya Ereğli Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007, 16; Fırat - Metin, *Isparta Müzesi...*, s. 144; Metin, *Kibyra...*, s. 19. Metal kandillerde Bronz Çağı'ndan itibaren kullanılıyor olsa da Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren yaygınlaşmıştır. Farklı bölgelerden örnekler için bkz., Loeschcke, S., *Lampen aus Vindonissa. Ein Beitrag zur Geschichte von Vindonissa und des antiken Beleuchtungswesens*, Zürich, 1919, s. 132 - 146, Typen XV - XXV; Pressouyre, L., "Quelques types de faux bronzes romains dans les collections publiques françaises", *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, S. 78, 1966, s. 251 - 265; Sussman, V., *Ornamented Jewish Oil-Lamps, from the Destruction of the Second Temple through the Bar-Kokhba Revolt*, Warminster, 1982, s. 2; Ferraresi, A., "Due lucerne in bronzo dal territorio di Sermide (Montova)", *Nuove autopsie Lychnologiche*, 2003, s. 79 - 90; Atasoy, S., "Haluk Perk Koleksiyonu'ndan Bronz Kandiller", *Tuliya*, S. I, 2005, s. 193 - 230; Yaylalı, A. vd., "2007 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı Çalışmaları", *KST*, S. 30, C. 3, Ankara, 2009, s. 18, Res. 1; Zoroğlu, L. - Tekocak, M., "Kelenderis 2010 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları", *KST*, S. 32, C. 4, Ankara, 2011, s. 263 - 264, Res. 6. Çanak biçimli erken dönemlere ait seramik kandiller için bkz., Sussman, *Ornamented Jewish Oil-Lamps...*, s. 4 - 6.

olarak hayvan veya bitki yağlarını⁹ kullanan atalarımızın, muhtemelen gün ışığından yoksun birkaç yüz metre içeride kalan mağaralardaki duvar resimlerini yapmak için yapay ışık kaynaklarından yararlanmış oldukları da belirtilmiştir¹⁰. Aynı çalışmalarda birçok kültür unsuru gibi kandilin kökeninin de eski doğu medeniyetleri olduğu ve Demir Çağı'na kadar farklı materyallerden ilginç üretimlerin gerçekleştiği ortaya konmuştur¹¹. Demir Çağı'nın başlarıyla ilintili çok fazla bir bilgi ise elimizde yoktur. Bununla birlikte erken örnekleri Geometrik Dönem'de görülen, tekli ya da çoklu fitil yuvasına sahip kandil tiplerinden gelişen ve Arkaik - Klasik Dönemler'de yaygın bir biçimde görülen çark yapımı, çanak biçimli, gövdesine fitilin oturacağı bir burnun eklendiği ve hatta bir askının/ayağın üzerinde durabilecek biçimde, taban ortasında ucu açık veya kapalı çıkıntuların eklendiği ilginç tiplerin versiyonlarının, sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir¹². Bu tipte gelişen kandillerin Hellenistik Dönem'e kadar

⁹ Sussman, *Ornamented Jewish Oil-Lamps...*, s. 1.

¹⁰ Bailey, *Greek and Roman...*, s. 17; Beaune, S. A., "Paleolithic Lamps and their Specialization: A Hypothesis", *Current Anthropology*, S. 28, No. 4, 1987, s. 569; Rickman Fitch - Wynick Goldman, *Cosa...*, s. 3; Kassab Tezgör, D. - Sezer, T., *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandil Kataloğu, Cilt I, Pre-historik, Arkaik, Klasik, ve Hellenistik Dönemler*, İstanbul, 1995, s. 27; Tavukçu, *Parion Nekropolü...*, s. 123; Metin, *Kibyra...*, s. 19.

¹¹ Çok eski tarihlerden beri Ön Asya Medeniyetleri'nde Sümerler zamanında kandilin kullanıldığı Ur Kral mezarlarında bulunan altın ve gümüş örneklerden anlaşılmaktadır. Bkz., Walters, H. B., *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, London, 1914, s. XI; Kinal, *Kaunos...*, s. 155; Civelek, A., *Tralleis Nekropolisi Buluntuları Işığında Hellenistik ve Roma Dönemi Seramiği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2001, s. 11; Öztürk, *Kyzikos...*, s. 23; Coşkun, *Konya Ereğli Müzesi'nde...*, s. 16. Ayrıca çanak biçimli kandiller de bu süreçte Mezopotamya'da tercih edilmiştir. Bkz., Kassab Tezgör - Sezer, *İstanbul Arkeoloji...*, s. 27. Anadolu'da II. binde Kültepe, Acmhöyük ve Alishar'da üzüm salkımı şeklinde yapılmış ve asılarak kullanılan kaplar bulunmuş, dolayısıyla bu kapların kandil olabileceği düşünülmüştür. Bu düşüncenin nedeni ise Konya-Karahöyük kazılarında bulunan üzüm salkımı şeklindeki kaplar ile kol ve bacak şeklindeki kaplar üzerindeki yanık izleridir. Bkz., Metin, *Kibyra...*, s. 20. Hititlerin kandil kullandığına dair yazılı kaynaklar olmasına karşın, bu durum arkeolojik verilerle kesin olarak doğrulanmamıştır. Bununla birlikte Hamit Z. Koşay'ın Kussaray'da yaptığı sondaj kazısı sırasında Hitit tabakalarında kandile çok benzeyen taştan bir kabın olduğu ileri sürülmüştür. Bkz., Koşay, H. Z., "Kussaray Sondajı", *TAD*, S. XV, C. I, 1966, s. 89; Çökay, *Antik Çağda Aydınlatma...*, s. 15; Özkul, A., *Patara Kandilleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1991, s. 10; Saraçoğlu, A., "Erzurum Müzesi'nden Bir Grup Kandil", *TAD*, S. 31, 1997, s. 309; Öztürk, *Kyzikos...*, s. 24; Metin, *Kibyra...*, s. 20. Brooner kandilin kökeni tartışırken, Pfuhl'dan hareketle, kandilin Mısır'dan Minos'a geçtiğini savunur, Yunan coğrafyasına da aynı doğu etkisiyle M.Ö. 7. yüzyılda ulaştığını belirtir. Bkz., Broneer, O., *Terracotta Lamps, Corinth Vol. 4, Part 2*, Atina, 1930, s. 5. Brooner kandilin kökeni tartışırken, Pfuhl'dan hareketle, kandilin Mısır'dan Minos'a geçtiğini savunur, Yunan coğrafyasına da aynı doğu etkisiyle M.Ö. 7. yüzyılda ulaştığını belirtir. Bkz., Broneer, O., *Terracotta Lamps, Corinth Vol. 4, Part 2*, Atina, 1930, s. 5. Mısır'da, M.Ö. III. binde Eski Krallık Dönemi'ne ait hiyerogliflerde ve Orta Krallık Dönemi'nde ise pişmiş toprak olarak kandillere rastlanmıştır. Bkz., Kinal, *Kaunos...*, s. 55. Bununla birlikte son dönemde Anadolu'da gerçekleştirilen bazı yeni kazı çalışmaları sonucunda, Kalkolitik Dönem'e uzanan seramik kandil kullanımıyla ilgili veriler de artmaya başlamıştır. Bkz., Gülçür, S. - Kiper, Y., "Güvercinkayası 2005 Yılı Kazısı Ön Raporu", *KST*, S. 28, C. 2, Ankara, 2007, s. 117, Res. 9. Ayrıca Herodotos, Mısır gezisinde Sais kentinde kandillere ilişkin olarak gördüklerini şu şekilde aktarır; "Bunlar yağ ve tuzu karıştırarak geniş çanaklara dolduruyorlar ve bunun üzerine fitil koyuyorlar, bütün gece yanıyor". Bkz., Herodotos II, 62-110.

¹² Olasılıkla bu tip, Bronz Çağı'ndan beri bilinen, Pers Dönemi içinde karakteristik bir nitelik taşıyan ve hatta bazı bölgelerdeki mezarlıklarda Hellenistik kaplarla birlikte dahi gözlenebilen *saucer-sha-*

üretildiği anlaşılmaktadır¹³. Hellenistik Dönem ise kandil üretiminin yoğunluk kazandığı evre olarak kabul edilir. Bu durumun oluşmasında, özellikle M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren¹⁴, kalıp tekniğinin kullanılması da önemli bir etken olarak ileri sürülebilir. Bu dönemde Atina, Knidos, Pergamon ve Ephesos önemli üretim merkezleri olarak kabul görür¹⁵. Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte kandil

ped kandillerden geliştirilmiştir. Örnekler için bkz., Karageorghis, V., *Excavations in the Necropolis of Salamis IV, Salamis Vol. 7*, Nicosia, 1978, s. 8 - 11, No. 16, Pl. VI; Anderson, W. P., *Sarepta I: The Late Bronze and Iron Age Strata of Area II, Y*, Beyrut, 1988, s. 228 - 232, L 1 - 9, Pl. 51; Pritchard, J. B., *Sarepta IV: The Objects from Area II, X*, Beyrut, 1988, s. 152 - 154, L 1 - 18, Fig. 56 - 58; Larese, A - Sgreva, D., *Le lucerne fittili del Museo archeologico di Verona*, (Ed. Bretschneider, G.), Roma, 1996, s. 37 - 38, No. 1 - 3; Hellmann, M. C., *Lampes Antiques II: Lampes pré-romaines et romaines*, Paris, 1987, s. 1 - 2, No. 1 - 4, Pl. I; Thöne, C., *Die griechischen und römischen tonlampen*, Mainz am Rhein, 2004, s. 3 - 6, Beil. 1, Taf. 1; Galli, V., *Le lucerne greche e locali*, Bari, 2004, s. 27 - 28, No. 6, Tipo 1a-c, Tav. 1. M.Ö. 3. yüzyıla kadar da bu tipe benzer açık kandil örneklerinin kullanıldığı belirtilmektedir. Bkz., Lapp, P. W., "The Pottery of Palastine in the Persian Period", (Ed. Kuschke, A - Kutsch, E.), *Archäologie und Altes Testament: Festschrift für Kurt Galling*, Tübingen, 1970, s. 186. Levant üretimi olabileceği ileri sürülen bu formun (bkz., Cintas, P., *Céramique punique*, Paris, 1950, s. 522 - 523), M.Ö. 8. - 6. yüzyıllara tarihlî Kartaca ve Salammbô bulgularına için bkz. Deneauve, J., *Lampes de Carthage*, Paris, 1969, s. 23 - 25, Type I - II; Cintas, P., "Un sanctuaire pré-carthaginois sur la grève de Salammbô", *R. Tunisienne*, 1948, s. 8 - 11, Fig. 10. Ayrıca, Anadolu'dan M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenen, asma delikli kandil örnekleri için bkz., Cahill, N. D., "Sardis, 2009", *KST*, S. 32, C. 3, Ankara, 2011, s. 359, Fig. 7; Lohmann, H., vd., "Rescue Excavation of the Archaic Panionion in the Mycale (Dilek Dağları): 3rd Campaign 2007", *KST*, S. 30, C. 2, Ankara, 2009, s. 189 - 198; Berti, F., "Work at Iasos, The 2010 Campaign" *KST*, S. 33, C. 1, Ankara, 2012, s. 225, Fig. 6. M.Ö. 6. yüzyıl sonu - 5. yüzyıl başına tarihlenen bir başka örnek ise çift burunlu olup ucu açık asma deliklidir. Bkz., Başaran, S., vd., "Enez (Ainos) 2009 Yılı Kazı, Onarım ve Koruma Çalışmaları", *KST*, S. 32, C. 4, Ankara, 2011, s. 147, Res. 2; Başaran, S., "Enez (Ainos) 2004, Yılı Kazı ve Onarım - Koruma Çalışmaları", *KST*, 27, C. 2, Ankara, 2006, s. 411, Res. 5; Geç Klasik Dönem'e tarihlenmiş olan birden çok burna sahip kandiller için bkz., Denker, A., "Sultanahmet Eski Cezaevi Bahçesinde (Büyük Saray Bölgesi) Ortaya Çıkarılan İki Antik Kuyu", *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, S. 16, Ankara, 2008, s. 68, Res. 7. Karadeniz havzasında yer alan antik yerleşimlerde de benzer bulgular elde edilmiştir. Bkz., Zhuravlev, D. - Zavoikin, A., "Lamps from a Sanctuery of Eleusinian Goddesses - Beregovı 4", *AncCivScytSib.*, S. 19, 2013, s. 155 - 216.

¹³ Kandil üretiminde Protogeometrik ve Geometrik Dönem ürünleri hakkında çok fazla bir bilgiye sahip değiliz. Bununla birlikte M.Ö. 600'lerden sonra üretilen bu tip Levant, Kıbrıs Anadolu, Ege Adaları, Yunanistan, İtalya, Kuzey Afrika ve Mısır'da kısacası tüm Akdeniz Havzası'nda yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Konu hakkında genel bilgi için bkz., Bailey, *Greek and Roman...*, s. 17; Kassab Tezgör - Sezer, *İstanbul Arkeoloji...*, s. 27; Öztürk, *Kyzikos...*, s. 25; Metin, *Kıbyra...*, s. 21; Fırat - Metin, *Isparta Müzesi...*, s. 143 - 144. Ayrıca, Filistin verileri için bkz., Galling, K., "Die Beleuchtungsgeräte im israelitisch-jüdischen Kulturgebiet", *ZDPV*, S. 46, 1923, s. 8, Taf. I; Sussman, *Ornamented Jewish Oil-Lamps...*, s. 1, 4. Yunan buluşu olduğu düşünülen bu köprülü burunlu kandillerin üretiminde -M.Ö. 6. yüzyılda Anadolu ve Suriye'de çok sayıda üretilmekle birlikte- M.Ö. 6. - 4. yüzyıllar arasında kandil üretiminde başı çeken Atina'nın olduğu bununla birlikte son iki yüzyılda İtalya'nın üretimde ön plana çıktığı düşüncesi ileri sürülmüştür. Bkz., Civelek, *Tralleis Nekropolis...*, s. 8. Bu bilgi yaygın bir biçimde kandil ile ilintili çalışmalarda yer almaktadır. Bununla birlikte Anadolu kazılarının, diğer antik bölgelere oranla, yetersiz kalması ve yeni yeni gelişmeye başlaması sonucunda, birçok farklı alanda olduğu üzere -seramik, plastik vb.- kandiller konusunda da Anadolu'nun gelişmiş bir üretim ağına sahip olduğu ve üretim sürecinin çok erken dönemlere kadar ulaştığı bilgisi ortaya çıkacaktır.

¹⁴ Shier, L. A., *Terracotta Lamps from Karanis, Egypt, Excavations of the University of Michigan*, Michigan, 1978, s. 13.

¹⁵ Araştırmacılar tarafından bu dönem kandilleri Knidos, Ephesos ve/veya Delphini alt modelleri olarak gruplandırılır. Bkz., Howland, R. H., *Greek Lamps and their Survivals, The Athenian Agora Vol. 4*, New Jersey, 1958, Pl. 45 - 53; Metin, *Kıbyra...*, s. 22; Pergamon verileri için bkz., Schäfer, J., *Hellenistis-*

üretimi çok ileri boyutlara ulaşır ve çok çeşitli tiplerde fabrikasyon ürünlerde ciddi bir artış yaşanır¹⁶.

Eserlerin Değerlendirilmesi

Arkaik - Klasik Dönem Kandilleri

Isparta Müzesi envanterine kayıtlı olan kandillerden değerlendirilmeye alınan ilk iki örnek **Tip A** grubuna dâhildir. Bunlardan ilk örnek 1 katalog numarası ile çalışmamızda yer alır (Lev. 1. No. 1). Çark yapımı, gövdesi disk formu, alta doğru basık haznelidir. Burun kısa ve omuzdan ileri doğru uzatılmış olup, ucu düz kesilmiştir. Burunun tam karşısında omuz üzerinde -olasılıkla asma ya da sabitleme için- iki küçük delik yer alır. Düz dairesel tabanlıdır. Tek parça halinde korunmuş olup, üzerinde yer yer küçük, kırk ve eksik parçalar gözlenir. Eser benzerlerinden hareketle M.Ö. 6. - 4. yüzyıl aralığına ait olmalıdır¹⁷. Bununla birlikte M.Ö. 5.

che Keramik aus Pergamon, Berlin, 1968; Ephesos için bkz., Gassner, V., *Das Südost der Tetragonas-Agora, Keramik und Kleinfunde*, Wien, 1997, s. 189 - 194, 253 - 254; Knidos için bkz., Kögler, P., *Feinkeramik aus Knidos: vom mittleren Hellenismus bis in die mittlere Kaiserzeit*, Wiesbaden, 2010, s. 65 - 79.

¹⁶ Erken imparatorluk döneminde en beğenilen model volüt burunlu kandillerdir. İlginç örnekler ve geniş bilgi için bkz., Deneauve, *Lampes de...*, s. 107 - 158, No. 278 - 638, Pl. XXXV - LXIV; Leibundgut, A., *Die römischen Lampen in der Schweiz*, Bern, 1977, s. 22 - 34. M.S. 1. yüzyıl ortalarında ise özellikle Kuzey İtalya'da bronz örneklerden kopya edilen kandiller ortaya çıkar. "Fabrikasyon Kandilleri" diye anılan bu formlar, İtalya'nın kuzey batısındaki kentlerde bol miktarda üretilmişken, imparatorluğun doğu ve güneyinde fazla tutulmamıştır. Bkz., Bailey, *Greek and Roman...*, s. 19 - 20; Harris, W. V., "Roman Terracotta Lamps: The Organization of an Industry", *JRS*, S. 70, 1980, s. 126 - 145; Cristina, M. - Genito, G., *Le lucerne antiche del Trentino*, Trento, 1986, s. 257 - 360; Perlzweig, *Lamps of the Roman...*, s. 4; Öztürk, *Kyzikos...*, s. 26; Metin, *Kibyra...*, s. 22 - 23; Fırat - Metin, *Isparta Müzesi...*, s. 143 - 144; Bocan, I. - Ursuțiu, A. - Cociș, S., "Stamped clay oil lamps from the Roman cremation necropolis of Taül Cornii. Preliminary consideration", (Ed. Roman C. A. - Gudea, N.), *Lychnological Acts 2, Trade and Local Production of Lamps from the Prehistory until the Middle Age*, Cluj-Napoca, 2008, s. 41 - 52. M.S. 2. yüzyılın sonunda İtalya atölyelerinin egemenliğinin sona ermesiyle Almanya, İngiltere ve Fransa'da bulunan antik kentlerin M.S. 3. yüzyıl boyunca kopyalar üretmesi dikkat çeker. Bkz., Fırat - Metin, *Isparta Müzesi...*, s. 143 - 144. Bu yüzyılda Anadolu, Yunanistan ve Kuzey Afrika üretimleri artar. Bkz., Robins, F. W., "Graeco-Roman Lamps from Egyptian", *JEA*, Vol. 25, No. 1, 1939, s. 49. Perlzweig, *Lamps of Roman...*, s. 8. Kandiller üzerindeki değişiklik esas olarak M.S. 3. yüzyıl sonlarında diskuslar üzerindeki palmiye ağaçları, kuşlar, çivilenmiş üçgenler, tekerlekler, kalpler, üzüm salkımları gibi Hıristiyanlıkla ilgili betimlerin ortaya çıkmasıyla kendini gösterir. Bkz., Perlzweig, *Lamps of the Roman...*, s. 22 - 23. Dolayısıyla M.S. 4. yüzyıl kandilleri, Geç Roma Dönemi'nden Erken Bizans Dönemi'ne geçişi teşkil ederler. Dönem kandillerinde gövde ve burun daha uzundur. Kulp ve onun yerine geçen çıkıntı, düşük kenar çerçevesi, yüksek dekorasyon, diskustan fitil deliğine kadar uzanan bir kanal ve kaide halkası, kandillerin genel özellikleri olarak sıralanabilir. Bkz., Hanoune, R., "Lampes de Gravisca", *MEFRA*, V. LXXXII, No. 1, 1970, s. 247; Shier, *Terracotta...*, s. 135, No. 389 - 390, Pl. 42; Cristina, M. - Genito, G., *Le lucerne antiche...*, s. 385 - 415; Metin, *Kibyra...*, s. 22 - 23; Fırat - Metin, *Isparta Müzesi...*, s. 143 - 144.

¹⁷ Bu formun daha basit ve daha derin örnekleri Orta ve Geç Minos dönemlerinde kullanılmaya başlar. Bkz., Bailey, D. M., *A Catalogue of the Lamps in the British Museum I. Greek, Hellenistic and Early Roman Lamps*, London, 1975, s. 21 - 23, Q 2 - 3, Pl. 4 - 5; Provoost, A., "Les lampes antiques en terre cuite: Introduction et essai de typologie générale avec des détails concernant les lampes Trouvées en Italie", *AntCl*, S. 45, C. 1, 1976, s. 28 - 29, Type 1. Tarihlemeye esas alınan kandil bulgular için bkz., Bailey, D. M., "Lamps from Tharros in the British Museum", *BSA*, 57, 1962, s. 39, No. 10, Pl. 6a; Howland *Greek Lamps...*, s. 8 - 9, No. 5, Pl. 1. 29; Perlzweig, J., *Lamps from The Athenian Agora, Agora Picture Book 9*, New Jersey, 1964, s. 21, No. 77; Brooner, O., *Terracotta Lamps, Isthmia Vol. III*, New Jersey, 1959, s. 5 - 6, No.

yüzyılın sonları - 4. yüzyıla gelindiğinde kapalı kandil versiyonlarının gelişmesi ya da en azından köprülü burunlu kandillerin yaygınlaşması¹⁸ ve örneklerin neredeyse tamamının astar kaplı olması gibi nedenler ile 1 numaralı eser M.Ö. 6. - 5. yüzyıl aralığına tarihlenebilir.

Tip A grubu içerisinde değerlendirdiğimiz ilkinde oranla daha küçük boyutlu olan bir diğer eser çalışmamızda 2 numara ile yer bulur (Lev. 1. No. 2). Çark yapımı, gövdesi disk formlu ve alta doğru basık haznelidir. Burun kısa ve omuzdan ileri doğru uzatılmış olup, ilk örneğe oranla daha oval tutulmuştur. 1 numaralı esere oranla daha basit kalan bu kandil dışa profil veren, geniş oturma düzlemine sahip halka kaidelidir. Tek parça halinde korunmuş olan bu kandil üzerinde de yer yer küçük, kırk ve eksik parçalar gözlenir. Bu eserde, ilk örnekle paralel bir biçimde yakın bulgular ve tipolojik gelişimden hareketle M.Ö. 6. - 5. yüzyıl aralığına tarihlenir¹⁹.

Hellenistik Dönem Kandilleri

Isparta Müzesi envanterine kayıtlı olan ve çalışmamıza konu edindiğimiz çark yapımı 36 adet kandil ise Hellenistik Dönem'e aittir. Bu eserler 5 farklı (Tip B - F) grup altında toplanmıştır. Bu gruplar ise gerekli görülen yerlerde alt birimlere ayrılmıştır.

Isparta Müzesi envanterinde iki örnekle temsil edilen **Tip B** dairesel formludur (Lev. 1, No. 3 - 4). Diğerlerine oranla daha yüksek bir gövde yapısı gözlenir. İnce uzun burun, omuz üzerinden dışa doğru açılır. Geniş diskus açıklığına sahip formun omuza bağlantısı, kabartı daire ile belirginleştirilir. Kandil içbükey yüksek bir halka kaide ile sonlanır. Formun sağ tarafında omuz üzerine yerleştirilmiş, hem iple bir yere bağlamak için hem de taşırken kolaylık olması açısından son derece işlevsel bir *başparmak* tutamağı yer alır. Astar kaplı olan her iki eserinde, katalog kısmında değinilen tüm diğer özellikleri göz önüne alındığında, aynı atölyenin ürünü oldukları söylenebilir. Tip B grubu örnekleri Knidos, Rodos veya Ephesos üretimi olabileceği ileri sürülen ve aynı zamanda farklı bölgelerde de ele geçmiş olan benzer kandillerden hareketle, M. Ö. 3. - 2. yüzyıl aralığına tarihlendirilir²⁰.

9, Pl. 14. Bir heykelciğin kafasına yerleştirilmiş olan, genel form özellikleri ile çalışmamızda yer verdiğimiz eserlerle uyumlu ilginç bir örnek için bkz., Oziol, T, *Les lampes du Musée de Chypre, Salamine de Chypre VII*, Paris, 1977, s. 14 - 15, Fig. 3; Olympia buluntusu bir örnek askı deliği sahibi olsa da, burun ve gövde profili açısından son derece yakındır. Bkz., Hübinger, U., *Die archaischen Lampen aus Olympia*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Freie Universität Berlin, Berlin, 2003, s. 250, Nr. 138, Taf. 8, 19. Köprülü burun yapısı ile ayrılrsa da genel form özellikleri ile son derece yakın bir M.Ö. 5. yüzyıl Orgame bulgusu için bkz., Topoleanu, F., "Consedaratii preliminare privind lămpile grecești și elenistice de la Orgame / Argamum (com. Jurilovca, jud. Tulcea)", (Ed. Micu, C.), *PEUCI XI*, Tulcea, 2013, s. 51 - 52, No. 12, Pl. III.

¹⁸ Bu kandillerin üretiminin M.Ö. 1. yüzyıla kadar uzandığını gösteren "Rhodes" başlığı altındaki Bailey'in karşılaştırmaları analizi için bkz., Bailey, *A Catalogue I...*, s. 115 - 116. Aynı eserde yer verilen Mısır buluntusu geç örnekler için bkz., Bailey, *A Catalogue I...*, s. 240 - 245, Q 517. EA - 518. EA.

¹⁹ Bkz., dip not 17. Ayrıca bkz., Galli, *Le lucerne...*, s. 29 - 31, No. 6, Tipo 2, Tav. 1.

²⁰ Atina bulguları için bkz., Howland, *Greek Lamps...*, s. 99 - 101, Type 32, No. 425, Pl. 15, 41;

Tip C, 27 adet eserden oluşan en geniş gruptur (Lev. 1 - 5, No. 5 - 31). Ayrıca en çok alt tipe yine bu grupta rastlanır. Grubun tamamı çark yapımı ve üste doğru genişleyen derin haznelidir. Eserlerde hafif içbükey diskusun ortasında yağ deliği ve bunun da çevresinde keskin bir şerit bulunmaktadır. Ucu yuvarlak, üzeri köprülü burunlu bu kandillerin tabanı hafif içbükeydir. Bu temel benzerliklerin yanı sıra, irdelediğimiz kandiller arasında küçük ama tanımlayıcı farklılıklarda gözlenir. Buna göre 5 - 7 numaralı kandiller, henüz çok belirgin olmayan ve olasılıkla yakıtın taşmasını engellemek için oluşturulan dışbükey burun içyapısı ile ayrı bir alt grup

Scheibler, I., *Griechische Lampen, Keramikos XI*, Berlin, 1976, s. 54 - 55, No. 302, Taf. 53; Pergamon buluntuları için bkz., Schäfer, *Hellenistische Keramik...*, s. 125 - 126, K1 - 3, Taf. 52 - 53; Tarsus bulguları için bkz., Goldman, H. - Jones, F. F., "The Lamps", *Excavation at Gözlükule, Tarsus, Vol. I, Hellenistic and Roman Periods*, (Ed. Goldman, H.), Princeton, 1950, s. 87 - 88, Gr. I - III, Fig. 93; Ephesus üretimi olduğu varsayılan Tralleis buluntuları için bkz., Civelek, A., *Tralleis Nekropolis...*, s. 20 - 21, K26 - 29, Lev. VI; Pritchard, *Sarepta IV...*, s. 168 - 170, No. 3, Fig. 318, 322; Rodos üretimi olduğu ileri sürülen M.Ö. 3. - 2. yüzyıla tarihlenen Aleksandreia bulguları için bkz., Georges, C., "Les lampes", (Ed. Empereur, J - Y., Nenna, M-D.), *Nécropolis I*, Kahire, 2001, s. 427, Fig. 13, No. 3 - 4; Korinth bulgusu için bkz., Broneer, *Terracotta Corinth...*, Type VII; Pynx buluntusu için bkz., Davidson, G. R. vd., "Small Objects from the Pynx: I", *Hesperia Supplements*, S. 7, 1943, s. 45, Type IX, No. 89, Fig. 25. Kıbrıs bulguları için bkz., Oziol, T. - Poilloux, J., *Les Lampes, Salamine de Chypre I*, Paris, 1969, s. 47, No. 954, Pl. XVI; Mlynarczyk, J., "Hellenistic Terracotta Lamps from Nea Paphos", *RDAC, Cyprus*, Nicosia, 1978, s. 248, No. 19, Pl. LVII; Thasos M.Ö. 3. - 2. yüzyıl Atina örneği için bkz., Lambert, N., "Rapport sur les travaux de l'École française d'Athènes en 1969", *BCH*, S. 94, No. 2, 1970, s. 840 - 841, Fig. 57; Ben-Tor, A., vd., "The Second Season of Excavations at Tel Yoqne'am, 1978: Preliminary Report", *IEJ*, S. 29, No. 2, 1979, s. 80 - 81, No. 6, Fig. 7; Rudolf, W., "Hellenistic Fine Ware Pottery and Lamps", *BSA*, S. 73, 1978, s. 225 - 227, 232, No. 70 - 78, Fig. 14 - 16; Pontiroli, G., *Lucerne antiche dei Musei di Cremona*, Milano, 1980, s. 111, No. 64a - b, Tav. LI; Tolstikov, V. - Zhuravlev, D., "Hellenistic Pottery from Two Cisterns on the Acropolis of Panticapaeum", in: ΣΤ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική. Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική. Προβλήματα χρονολόγησης. Κλειστά Συνολα - Εργαστήρια, Πρακτικά, Αθήνα, Atina, 2004, s. 271 - 273, No. 1 - 3, Pl. 95. Topoleanu, *Consedaratii preliminare...*, s. 55, No. 19, Pl. IV; Olympia M.Ö. 3. yüzyıl ait bir buluntu için bkz., Schilbach, J., "Die datierung der schichten im Südostgebiet", (Ed. Mallwitz, A.), *XI. Bericht über die ausgrabungen in Olympia*, Berlin, 1999, s. 118, Taf. 25, Nr. 2; Kyrene örnekleri için bkz., Thorn, J. C., *The Necropolis of Cyrene: two hundred Years of Exploration*, Rom, 2005. Form olarak aynı fakat tutamak kısmı olmayan bir örnek için bkz., Ponsich, M., *Les lampes romaines en terre cuite de la Maurétanie Tingitane*, Rabat, 1961, s. 32, Type Ia, Pl. I; Pemberton, E. G., "Ten Hellenistic Graves in Ancient Corinth", *Hesperia*, S. 54, 1985, s. 302 - 303, No. 53, Pl. 81; Alanyalı, H. S., "2009 Yılı Side Tiyatrosu ve Çevresi Çalışmaları", *KST*, S. 32, C. 2, Ankara, 2011, s. 414, Res. 8; Milas'tan kurtarma kazısı bulgusu için bkz., Çakıcı, M., "Milas İsmetpaşa Mahallesi 284 Ada 23-3 Parsellerde Kurtarma Kazısı", *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, S. 15, Ankara, 2007, s. 87, Res. 12. Müze ve özel koleksiyon bulguları için bkz., Oziol, *Les lampes du Musée...*, s. 40 - 41, No. 69 - 75, Pl. 6, 56; Ontario Müzesi kandili için bkz., Hayes, J. W., *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum I: Greek and Roman Clay Lamps*, Toronto, 1980, s. 8, No. 19, Pl. 2. Louvre Müzesi örnekleri için bkz., Lyon Caen, C. - Hoff, V., *Catalogue des lampes en terre cuite grecques et chrétiennes*, Paris, 1986, s. 40 - 41, No. 67 - 71; British Museum'da yer alan bir Rodos üretimleri için bkz., Bailey, *A Catalogue I...*, s. 160 - 165, 172 - 178 Q 380 - Q 402, Pl. 78 - 81; Bailey, D. M., *A Catalogue of the Lamps in the British Museum III. Roman Provincial Lamps*, London, 1988, Q387 vd.; Iványi, D., *Die Pannonischen Lampen*, Budapest, 1935, s. 22, Typus XXVII, Taf. LVIII, No. 9; Kassab Tezgör - Sezer, *İstanbul Arkeoloji...*, s. 80, No. 195; Iconomu, C., *Opaițe greco-romane. Muzeul Regiona de Arheologie Dobrogea*, Constanța, 1967, s. 42; Larese - Sgreva, *Le lucerne fitili...*, s. 44, 47 - 48, No. 13; Thöne, C., *Die griechischen...*, s. 21 - 23, No. 32 - 33, Taf. 5; Hellmann, *Lampes Antiques II...*, s. 5, No. 14 - 15, Pl. II; Diskus açıklığının hafif yüksek olması dışında diğer özellikleri ile benzeşen bir kandil için bkz., Rosenthal, R. - Sivan, R., *Ancient Lamps in the Schloessinger Collection*, Jerusalem, 1978, s. 79.

olarak değerlendirilebilir (Tip C1). Aynı şekilde 8 - 14 numaralı kandillerde ilkine oranla daha belirgin burun iç uç görüntüsü ile ayrılırlar (Tip C2). Bu alt grubun yakıt taşmasını engellemek için oluşturulan burun uç kısmı, hem daha belirgin hem de daha ovaldir. Burun iç uç kısmı belirgin olmasına karşın, daha düz hatlara sahip olması ile ayrılan üçüncü bir alt grup daha vardır (Tip C3, No. 15 - 17). Bu grubun belirgin bir diğer ayrımı ise burun dış kısmının içbükey bir hatla detaylandırılmış olmasıdır. 18 - 26 numaralı kandillerde kendi içlerinde küçük bir alt tip olarak değerlendirilir (Tip C4). Bu alt tipin belirgin olan ayrım noktası ise burun kısmının gövdeden çok az da olsa yüksek kalmasıdır. Böylece iç kısımda yakıtın taşmasını engelleyecek bir profil geçişine ihtiyaç duyulmamıştır. Bunun yanı sıra daha kalın bir cidara sahip olması da belirleyici bir etken olarak göze çarpar. Tip C5, son alt gruptur ve 5 örnekler temsil edilir (No. 27 - 31). Gövdeye oranla en yüksek burun yapısı bu alt tipin örneklerinde gözlenir. Biraz daha geniş ölçülere sahip olan Tip C5 için cidar yapısı itibariyle herhangi bir farklılık söz konusu değildir.

Sonuç olarak birçok farklı kentte tespit edilen bu kandil formunun kesin bir biçimde hangi yüzyıl aralığında üretildiklerini saptamak şu an için olası değildir. Çünkü, Delos buluntularını yayımlayan Bruneau, M.Ö. 4. - 3. yüzyıllar arasında değerlendirdiği kandiller arasında Tip C'nin yakın bir örneğini de tanımlar²¹; ancak bu kandilin formundaki küçük ayrıntılar, çalışmamızda yer verdiğimiz Tip C grubu örneklerinin (taban yapısı omuz biçemi vb.) Bruneau'nun irdelediği kandilden daha geç bir tarihe ait olduğunu düşündürür. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden getirilmiş olan ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem kandillerini yayımlayan araştırmacılar, Tip C'nin birebir benzerlerini Doğu Ege - Batı Anadolu üretimi kandiller grubu adı altında değerlendirip, M.Ö. 1. yüzyıla tarihlendirirler²². Bailey ise benzer bir örneği M.Ö. 3. yüzyılın sonu - 2. yüzyıla tarihlendirir ve Ephesus - Güney Ionia üretimi olarak kabul eder²³. Dolayısıyla M.Ö. 4. - 1. gibi geniş bir zaman aralığına tarihlenen örneklerden yola çıkarak elimizdeki kandiller için en yakın benzerlerinden hareketle M.Ö. 2. - 1. yüzyıl aralığını önerebiliriz²⁴.

²¹ Bruneau, P., *Les Lampes, Exploration Archéologique de Délos, XXVI*, Paris, 1965, s. 22, No. 47, Pl. 2 - 44.

²² Kassab Tezgör - Sezer, *İstanbul Arkeoloji...*, s. 98, Res. 263.

²³ Bailey, *A Catalogue I...*, s. 89, 98, Q 156, Pl. 30 - 31. Aynı eserde yer verilen, Isparta Müzesi kandillerine oranla çok daha titiz bir çalışma ürünü olduğu anlaşılan kaliteli bir örnek ise gövde ve diskus görünümü açısından oldukça benzerdir. Bkz. Bailey, *A Catalogue I...*, s. 199, Q 465.EA, Pl. 86 - 87. Aynı eserde yer alan, M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen, siyah firnis kaplı ve ayaklı bir diğer kandilde gövde profili açısından çalışmamızda yer verdiğimiz örneklerle son derece yakındır. Bkz., Bailey, *A Catalogue I...*, s. 172, Q 379, Pl. 76 - 77.

²⁴ Bu kandillerden iki tanesi tarafımızdan daha önceden yayınlanmış ve aynı tarihler uygun görülmüştür. Bkz., Firat - Metin, *Isparta Müzesi...*, Kat. No. 1 - 2, Res. 1 - 2, Çiz. 1 - 2; Verona Arkeoloji Müzesi örneği için bkz., Lares - Sgreva, *Le lucerne fittili...*, s. 60, 62, 64, No. 39; Aquileia Müzesi'nden benzer kandil için bkz., Di Filippo Balestrazzi, E., *Lucerne del Museo di Aquileia, II, Lucerne romane di età repubblicana ed imperiale, 1 - 2*, Veneto, 1988, s. 133 - 135. Gövde profili açısından son derece yakın olsa da daha kısa ve eskin hatlı burun yapısı ile ayrılan M.Ö. 4. yüzyıla tarihli bir Cremona Müzesi örneği için bkz., Pontiroli, *Lucerne antiche...*, s. 109, No. 61a - b, Tav. XLVIII; Dura-Europos'tan M.S. 3. yüzyıla

Tip D grubu örnekleri, çalışmamızda iki ayrı alt tipte irdelenen toplam 5 adet kandille temsil edilir (Lev. 5 - 6, No. 32 - 36). Bu alt gruplardan ilki Tip D1 olarak adlandırılır ve 3 kandilden oluşur. Bu eserler dairesel gövde, omuz diskus aralığında gövdeye eklenmiş gövdeye oranla oldukça yüksek ve kalın bir burun, omuz diskus aralığında gövdenin her iki yanında birbirine paralel biçimde yerleştirilmiş iki adet kulakçık (ya da mahmuz), alçak halka kaide ve burunun tam karşısına gelecek biçimde yerleştirilmiş kulp şeklinde tasvir edilebilirler. 2 adet örnekle temsil edilen Tip D2 ise hemen hemen aynı form özelliklerine sahip olmakla birlikte, kulakçıkların eklenmediği alt grup olarak dikkat çeker. Ayrıca 36 numaralı kandilde kulp yerine tutamak tercih edilmiştir. Benzerlerinden hareketle, bu eserler de M.Ö. 2. yüzyıl sonları - 1. yüzyıllara ait olmalıdırlar²⁵.

Tip E çalışmamızda bir önekle yer alır (Lev. 7, No. 37). Tek parça halinde korunmuştur. Çark yapımı, yukarı doğru genişleyen dik ve derin haznelidir. Diskus hafif içbükey, ortada geniş yağ deliği, çevresinde yumuşak geçişlidir. Gövdenin her iki tarafında burun ve kulpun olmadığı bölümlerde baskı rozetler üçlü gruplar halinde gözlenir. İçbükey ve yüksek bir halka kaidesi vardır. Omuzdan yükselerek diskusta gövde ile birleşen kulpun ve yine omuz üzerinde gövde ile birleşen burnunun önemli bir kısmı eksiktir. Gövdenin muhtelif yerlerinde de küçük kırık ve eksik parçalar gözlenir. Günümüze kadar gerçekleştirilen yayın çalışmalarında ortak bir biçimde Knidos üretimi olduğu belirlenen bu formun örnekleri, genellikle M.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısı - 1. yüzyılın ilk yarısı aralığına tarihlendirilir²⁶.

verilen bazı geç örnekler, diskus açıklığının gövdeye göre biraz daha yüksek olması dışında, hemen hemen aynı görünüme sahiplerdir. Bkz., Baur, P. V. C., *The Excavations at Dura-Europos Final Report IV, Part III, The Lamps*, New Haven, 1947, s. 36 - 38, No. 210, 218, 224, Pl. V.

²⁵ Pergamon örneği için bkz., Schäfer, *Hellenistische Keramik...*, s. 128, Taf. 54 - 55, No. M5; İstanbul Arkeoloji Müzesi bulguları için bkz., Kassab Tezgör - Sezer, *İstanbul Arkeoloji...*, s. 98, No. 260 - 261; Atina buluntuları için bkz., Howland, *Greek Lamps...*, s. 112 - 113, Type 35C, No. 481, 485, Type 43B, No. 545 - 546, Pl. 43, 46; Verona Arkeoloji Müzesi örneği için bkz., Larese - Sgreva, *Le lucerne fitili...*, s. 59 - 63, No. 32 - 33. Form özellikleri açısından çok yakın olan bununla birlikte burun profili ile ayrılan Korinth, Delos, Argos ve Müze örnekleri için bkz., Brooner, O., "A Late Type of Wheel-Made Lamps from Corinth", *AJA*, S. 31, 1927, No. 3, s. 329 - 337; Brooner, *Terracotta Corinth...*, s. 56 - 57, Type XV - XVI, No. 195, 202 - 203, Pl. V; Koutoussaki, L., *Lampes, D'Argos: Les lampes en terre cuite découvertes dans l'Agora et les Thermes, campagnes de fouilles 1972 - 1991*, Fribourg, 2008, s. 120 - 121, Pl. VIII, Fig. 59 - 61; Pontiroli, *Lucerne antiche...*, s. 123, No. 83, Tav. LXVIII. İlginç bir biçimde Dacia Poiana'da ele geçen çok yakın bir örnek ise yerel ve el yapımı olarak nitelendirilmiştir. Benzerlerinin bu bölgede yoğun bir biçimde görüldüğü vurgulanır. Bkz., Popescu, M. C., "Lamps Discovered in the Pre-Roman Dacia (2nd Century BC - 1st Century AD). Notes on the Adaption of an Innovation", *Caiete Ara*, 2, 2011, s. 10 - 11, No. 19a - b, Pl. 3.

²⁶ Korinth bulguları için bkz., Brooner, *Terracotta Corinth...*, s. 53 - 54, Type XIII, No. 190, Pl. V; Knidos kandilleri ile ilintili yeni bir çalışma için bkz., Kögler, *Feinkeramik aus Knidos...*, s. 65 - 79, Taf. 4, B. L1 - 2, Taf. 7, C.L1 - L8, Taf. 11, D.L1 - 5, E.L1 - L24, Taf. 41, G.L1, Taf. 42, G. L2 - L6, Taf. 43, G. L8 - L10, Taf. 45, Hb.L1 - L15, Taf. 46, Hc.L1 - L4, Taf. 47, J. L1; Hem çark üretimi hem de kalıp eklentili, British Museum'da bulunan benzer kandiller için bkz., Walters, *Catalogue of the Greek...*, No. 350 - 389; Bailey, *A Catalogue I...*, s. 124 - 159, Q 277 - 361, Pl. 46 - 67; Delos bulguları için bkz., Bruneau, *Les Lampes...*, s. 33 - 34, No. 1716 - 1831; Louvre Müzesi'nden örnekler için bkz., Lyon Caen - Hoff, *Catalogue des lampes...*, s. 48 - 49, No. 102 - 104; Mainz Müzesi kandilleri için bkz., Menzel, H., *Atike Lampen im Römische- Germanische Zentralmuseum zu Mainz*, Mainz, 1969, Pl. 17, No. 41, Fig 7 - 8; İstan-

Çalışmamızda değerlendirmeye aldığımız son eser **Tip F** olarak irdelenmiş olan ayak kısmı kırık ve eksik bir kandildir (Lev. 7, No. 38). Gövdesi tek parça halinde korunmuş olmasına karşın, kulp ve burun uç kısımlarında kırık ve eksik parçalar gözlenir. Çark yapımı gövdesi yaklaşık oval formlu ve alta doğru basık haznelidir. Burun kısa ve omuzdan ileri doğru uzatılmıştır. Yanma deliği kısmı ise ovaldir. Omuz üzerinde diskus açıklığı kabartı tek bir halka ile belirlenmiştir. Omuz üzerinde ikinci bir burun daha vardır; ancak korunmamıştır. Bezemesiz olan form, alçak bir halka kaide ile sonlanır. Eser yakın benzerinden hareketle M.Ö. 1. yüzyıla tarihlenir²⁷.

Sonuç

Isparta Müzesi geniş bir seramik eser koleksiyonuna sahip önemli bir müzedir. Son dönemde içinde yer aldığımız bir ekip tarafından gerçekleştirilen envanter ve yayın çalışmaları sırasında müzenin önemli bir kandil repertuarına sahip olduğu da görülmüştür. Seramik kapların yanı sıra bu değerli koleksiyonun tanıtımı içinde faaliyetler yürütülmüştür. Böylece, bu kapsamda irdelenen eserler arasından seçilen, 38 adet Roma Dönemi öncesine ait olan çark yapımı kandil grubu, çalışmamızın konusunu oluşturmuştur. Bunlardan 2 tanesi değişik çalışmalardan edinilen bilgiler doğrultusunda M.Ö. 7 yüzyılın sonu ve M.Ö. 4. yüzyıl aralığına yerleştirilir. Diğer 36 örnek ise Hellenistik Dönem'e ve ağırlıklı olarak da M.Ö. 2. - 1. yüzyıllar arasına tarihlenir. Bu eserler çalışmamızda 6 ana tip ve bunlara bağlı bazı alt tiplere ayrılarak irdelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda da eserler kronolojik olarak aktarılmıştır. İncelenen eserlerin kil yapıları ve astar uygulamaları kendi tipleri içerisinde uyumlu olmakla birlikte yukarıda da belirtildiği üzere gruplar arasında değişkenlikler gösterir. Bu eserlerin olası üretim yerlerinin çeşitliliğini göstermesi açısından önemlidir. Çalışmamız sırasında eserlerin tamamının ya müsadere ya da satın alma yöntemleri ile müzeye kazandırıldıkları belirlenmiştir. Dolayısıyla bu kandiller stratigrafik bir kazı çalışması yerine, en iyi ihtimalle tarım faaliyetleri sırasında bilinçsiz bir biçimde ortaya çıkarılmış olmalıdırlar. Bu nedenle de kontekstleri ve buluntu alanları (antik kent, nekropolis vb.) hakkında elimizde net bir veri yoktur. Tüm bunlardan dolayı da eserler incelenirken analogi yöntemi ile tanımlama ve tarihlemeye gidilmiştir. Buna göre gelişen kronolojik veriler yukarıda aktarılmıştır. Eserlerin üretim alanları ya da en azından olası ticari faaliyetler hakkında ise bazı küçük sonuçlara ulaşılabilmektedir. Buna göre irdelenen kandillerin benzerlerinin üretildiği ana kentlerin ilk etapta

bul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan örnekler için bkz., Kassab Tezgör - Sezer, *İstanbul Arkeoloji Müzesi...*, s. 93 - 96, No. 241 - 256; bir koleksiyon örneği için bkz., Hellmann, *Lampes Antiques II...*, s. 7, No. 21, Pl. II; Atina örnekleri için bkz., Howland, *Greek Lamps...*, s. 126 - 127, Type 40A, No. 521 - 522, Pl. 20, 45; Kıbrıs bulguları için bkz., Vessberg, O, "Hellenistic and Roman Lamps in Cyprus", *OpAth.*, I, 1953, s. 119, No. 3; Oziol, *Les lampes du Musée...*, s. 47 - 49, No. 101 - 104, Pl. 7, 57; Son yıllarda tamamlanan ve Knidos seramiklerinin incelendiği bir tez çalışmasında bu tipte 45 farklı kandil parçası olduğu belirtilmektedir. Eserler M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenir. Bkz., Doksanaltı, E. M., *Knidos Kap-Kario Kazı Alanı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, s. 702, No. 1029 - 1059.

²⁷ Korinth buluntusu bir örnek için bkz., Davidson, G. R., "A Hellenistic Deposit at Corinth", *Hesperia*, S. 11, No. 2, 1942, s. 106 - 107, No.2 Fig. 1.

Tip B ve Tip E'den hareketle Rodos, Ephesos ve Knidos olduğunu söyleyebiliriz²⁸. Çalışmamızın en yoğun grubunu oluşturan Tip C ve Tip D ise kesin üretim yeri henüz tespit edilmeyen kandillerdendirler. Bununla birlikte genel olarak Batı Anadolu kıyı kentlerinin üretimi oldukları araştırmalarımız sonucunda gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, belli bir grup kandil üzerine gerçekleştirdiğimiz bu çalışma doğrultusunda, en azından Pisidia Bölgesi için, Hellenistik Dönem boyunca B. Anadolu kıyı kentleri ile ticari etkileşimi olan önemli bir ticari kavşak noktasıdır diyebiliriz. Bununla birlikte bölge arkeolojik çalışmalar açısından henüz son derece yetersizdir. Dolayısıyla bölge kentleri üretimleri hakkında geniş ve kapsamlı bir analiz yürütmek de mümkün olamamaktadır. Yürütülmekte olan veya başlanılacak yeni ve sistematik kazılarla ortaya çıkarılacak eserlerin periyodik aralıklarla yayımlanması sonucunda, olası üretim yerleri ve ticaret faaliyetleri daha net bir biçimde ortaya konabilecektir. Tüm bunlara ek olarak, interdisipliner çalışma grupları ile kil ve diğer materyallerin içeriklerini anlamak amacıyla daha kapsamlı araştırmalar da yürütülmelidir.

²⁸ Tip B ve Tip E'nin benzerlerinin bu kentlerde üretildiğine dair kanıtlar, eserlerin değerlendirildiği bölümde aktarılmıştır. Diğer eserlerin olası üretim yerlerinin -en azından bölgemiz sınırlarında kalanların- tespiti için ya mevcut kazıların Roma Dönemi öncesi katmanlarına yönelik faaliyetlerinin artırılması ya da özellikle Pisidia Bölgesi'nin Roma Dönemi öncesi tarihinin aydınlatılmasına yönelik yeni kazıların başlatılması gerekmektedir.

KATALOG

Katalog Numarası : 1 (Levha 1, No. 1)

Env. Numarası : 9.1.09
Buluntu Yeri : Müsadere
Ölçüleri :
U: 6.8 cm. Y : 1.8 cm. Ç: 4.2 cm.
Hamur Rengi : 5 YR 5/8 (Sarımsı Kırmızı)
Astar Rengi : -
Hamur Yapısı : Bol miktarda mika, kum ve kireç katkılı, gözenekli ve sert.

Katalog Numarası : 2 (Levha 1, No. 2)

Env. Numarası : 9.68.80
Buluntu Yeri : Satın alma
Ölçüleri :
U: 3.6 cm. Y : 1.4 cm. Ç: 2.4 cm.
Hamur Rengi : 7.5 YR 7/4 (Pembe)
Astar Rengi : 5 YR 4/6 (Sarımsı Kırmızı)
Hamur Yapısı : Az miktarda mika, kum ve kireç katkılı, gözenekli ve sert.

Katalog Numarası : 3 (Levha 1, No. 3)

Env. Numarası : 6.15.08
Buluntu Yeri : Satın Alma
Ölçüleri :
U: 8.7 cm. Y: 3.5 cm. Ç: 3.4 cm.
Hamur Rengi : 7.5 YR 6/6 (Kırmızımsı Sarı)
Astar Rengi : 2.5 YR 4/8 (Kırmızı)
Hamur Yapısı : Çok az miktarda kireç katkılı, çok az gözenekli, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 4 (Levha 1, No. 4)

Env. Numarası : 6.18.08
Ölçüleri :
U: 8.7 cm. Y: 3.5 cm. Ç: 3.4 cm.
Buluntu Yeri : Satın Alma
Hamur Rengi : 7.5 YR 6/6 (Kırmızımsı Sarı)
Astar Rengi : 2.5 YR 4/8 (Kırmızı)
Hamur Yapısı : Çok az miktarda kireç katkılı, çok az gözenekli, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 5 (Levha 1, No. 5)
 Env. Numarası : 9.25.80
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri :
 U: 6.5 cm. : Y: 2.4 cm. Ç: 3.0 cm.
 Hamur Rengi : 5 YR 5/1 (Gri)
 Astar Rengi : 2.5YR 4/4 (Kırmızımsı Kahverengi)
 Hamur Yapısı : Az miktarda mika, kum ve kireç katkılı, çok az gözenekli ve sert.

Katalog Numarası : 6 (Levha 1, No. 6)
 Env. Numarası : 9.22.80
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri :
 U: 7.5 cm. : Y: 2.5 cm. Ç: 3.5 cm.
 Hamur Rengi : 5 YR 5/1 (Gri)
 Astar Rengi : 2.5YR 4/4 (Kırmızımsı Kahverengi)
 Hamur Yapısı : Az miktarda mika, kum ve kireç katkılı, çok az gözenekli ve sert.

Katalog Numarası : 7 (Levha 2, No. 7)
 Env. Numarası : 9.9.80
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 7.1 cm. Y: 2.5 cm. Ç: 3.5 cm.
 Hamur Rengi : 5 YR 7/6 (Kırmızımsı Sarı)
 Astar Rengi : 5 YR 3/3 (Koyu Kırmızımsı Kahverengi)
 Hamur Yapısı : Az miktarda mika, kum ve kireç katkılı, çok az gözenekli ve sert.

Katalog Numarası : 8 (Levha 2, No. 8)
 Env. Numarası : 1.5.05
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 6.8 cm. Y: 2.5 cm. Ç: 3.0 cm.
 Hamur Rengi : 2.5 YR 6/6 (Açık Kırmızı)
 Astar Rengi : 2.5 YR 4/6 (Kırmızı)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 9 (Levha 2, No. 9)
 Env. Numarası : 12.21.75
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 6.9 cm. Y: 3.1 cm. Ç: 3.3 cm.
 Hamur Rengi : 2.5 YR 6/6 (Açık Kırmızı)
 Astar Rengi : 2.5 YR 4/6 (Kırmızı)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 10**(Levha 2, No. 10)**

Env. Numarası : 9.4.80
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 7.0 cm. Y: 3.2 cm. Ç: 3.5 cm.
 Hamur Rengi : 2.5 YR 6/6 (Açık Kırmızı)
 Astar Rengi : 2.5 YR 4/6 (Kırmızı)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası: 11**(Levha 2, No. 11)**

Env. Numarası : 9.5.80
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 7.0 cm. Y: 3.2 cm. Ç: 3.4 cm.
 Hamur Rengi : 2.5 YR 6/6 (Açık Kırmızı)
 Astar Rengi : 2.5 YR 4/6 (Kırmızı)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası: 12**(Levha 2, No. 12)**

Env. Numarası : 9.6.80
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 6.9 cm. Y: 3.2 cm. Ç: 3.5 cm.
 Hamur Rengi : 2.5 YR 6/6 (Açık Kırmızı)
 Astar Rengi : 2.5 YR 4/6 (Kırmızı)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 13**(Levha 3, No. 13)**

Env. Numarası : 9.7.80
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 6.9 cm. Y: 3.2 cm. Ç: 3.4 cm.
 Hamur Rengi : 2.5 YR 6/6 (Açık Kırmızı)
 Astar Rengi : 2.5 YR 4/6 (Kırmızı)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 14**(Levha 3, No. 14)**

Env. Numarası : 9.8.80
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 7.0 cm. Y: 3.2 cm. Ç: 3.4 cm.
 Hamur Rengi : 2.5 YR 6/6 (Açık Kırmızı)
 Astar Rengi : 2.5 YR 4/6 (Kırmızı)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 15**(Levha 3, No. 15)**

Env. Numarası : 9.21.80

Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 6.8 cm. Y: 2.5 cm. Ç: 3.0 cm.
 Hamur Rengi : 2.5 YR 6/6 (Açık Kırmızı)
 Astar Rengi : 2.5 YR 4/6 (Kırmızı)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 16 (Levha 3, No. 16)

Env. Numarası : 9.27.80
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 6.8 cm. Y: 2.5 cm. Ç: 3.0 cm.
 Hamur Rengi : 2.5 YR 6/6 (Açık Kırmızı)
 Astar Rengi : 2.5 YR 4/6 (Kırmızı)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 17 (Levha 3, No. 17)

Env. Numarası : 9.28.80
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 6.8 cm. Y: 2.5 cm. Ç: 3.0 cm.
 Hamur Rengi : 2.5 YR 6/6 (Açık Kırmızı)
 Astar Rengi : 2.5 YR 4/6 (Kırmızı)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 18 (Levha 3, No. 18)

Env. Numarası : 9.10.80
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 6.5 cm. Y: 2.4 cm. Ç: 3.0 cm.
 Hamur Rengi : 10 YR 6/4 (Açık Sarımsı Kahverengi)
 Astar Rengi : -
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 19 (Levha 4, No. 19)

Env. Numarası : 9.15.80
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 6.5 cm. Y: 2.4 cm. Ç: 3.0 cm.
 Hamur Rengi : 10 YR 6/4 (Açık Sarımsı Kahverengi)
 Astar Rengi : 10 YR 3/2 (Çok Koyu Grimsi Kahverengi)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası: 20 (Levha 4, No. 20)

Env. Numarası: 9.16.80
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 6.2 cm. Y: 2.4 cm. Ç: 3.0 cm.

Hamur Rengi : 10 YR 6/4 (Açık Sarımsı Kahverengi) Astar Rengi : 10 YR 4/3 (Kahverengi)

Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 21 (Levha 4, No. 21)

Env. Numarası : 9.17.80

Buluntu Yeri : Satın Alma

Ölçüleri : U: 6.2 cm. Y: 2.4 cm. Ç: 3.0 cm.

Hamur Rengi : 10 YR 6/4 (Açık Sarımsı Kahverengi) Astar Rengi : 10 YR 4/3 (Kahverengi)

Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 22 (Levha 4, No. 22)

Env. Numarası : 9.18.80

Buluntu Yeri : Satın Alma

Ölçüleri : U: 6.2 cm. Y: 2.4 cm. Ç: 3.0 cm.

Hamur Rengi : 10 YR 6/4 (Açık Sarımsı Kahverengi) Astar Rengi : 10 YR 4/3 (Kahverengi)

Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 23 (Levha 4, No. 23)

Env. Numarası : 9.19.80

Buluntu Yeri : Satın Alma

Ölçüleri : U: 6.2 cm. Y: 2.4 cm. Ç: 3.0 cm.

Hamur Rengi : 10 YR 6/4 (Açık Sarımsı Kahverengi)

Astar Rengi : 10 YR 4/3 (Kahverengi)

Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 24 (Levha 4, No. 24)

Env. Numarası : 9.23.80

Buluntu Yeri : Satın Alma

Ölçüleri : U: 6.2 cm. Y: 2.4 cm. Ç: 3.0 cm.

Hamur Rengi : 10 YR 6/4 (Açık Sarımsı Kahverengi)

Astar Rengi : 10 YR 4/3 (Kahverengi)

Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 25 (Levha 5, No. 25)

Env. Numarası : 9.24.80

Buluntu Yeri : Satın Alma

Ölçüleri : U: 6.2 cm. Y: 2.4 cm. Ç: 3.0 cm.

Hamur Rengi : 10 YR 6/4 (Açık Sarımsı Kahverengi)

Astar Rengi : 10 YR 4/3 (Kahverengi)

Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 26 (Levha 5, No. 26)
Env. Numarası : 9.26.80
Buluntu Yeri : Satın Alma
Ölçüleri : U: 6.6 cm. Y: 2.4 cm. Ç: 3.0 cm.
Hamur Rengi : 10 YR 6/4 (Açık Sarımsı Kahverengi)
Astar Rengi : 10 YR 3/2 (Çok Koyu Grimsi Kahverengi)
Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 27 (Levha 5, No. 27)
Env. Numarası : 9.11.80
Buluntu Yeri : Satın Alma
Ölçüleri : U: 7.0 cm. Y: 2.6 cm. Ç: 3.4 cm.
Hamur Rengi : 10 YR 6/2 (Açık Kahverengimsi Gri)
Astar Rengi : 5 YR 5/4 (Kırmızımsı Kahverengi)
Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 28 (Levha 5, No. 28)
Env. Numarası : 9.12.80
Buluntu Yeri : Satın Alma
Ölçüleri : U: 7.0 cm. Y: 2.5 cm. Ç: 3.4 cm.
Hamur Rengi : 7.5 YR 7/4 (Pembe)
Astar Rengi : 7.5 YR 4/6 (Koyu Kahverengi)
Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 29 (Levha 5, No. 29)
Env. Numarası : 9.13.80
Buluntu Yeri : Satın Alma
Ölçüleri : U: 7.0 cm. Y: 2.6 cm. Ç: 3.6 cm.
Hamur Rengi : 7.5 YR 7/4 (Pembe)
Astar Rengi : 7.5 YR 4/6 (Koyu Kahverengi)
Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 30 (Levha 5, No. 30)
Env. Numarası : 9.14.80
Buluntu Yeri : Satın Alma
Ölçüleri : U: 7.2 cm. Y: 3.1 cm. Ç: 3.6 cm.
Hamur Rengi : 10 YR 6/2 (Açık Kahverengimsi Gri)
Astar Rengi : 5 YR 5/4 (Kırmızımsı Kahverengi)
Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 31 (Levha 6, No. 31)
Env. Numarası : 9.13.80

Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 6.3 cm. Y: 2.6 cm. Ç: 3.2 cm.
 Hamur Rengi : 7.5 YR 7/4 (Pembe)
 Astar Rengi : 7.5 YR 4/6 (Koyu Kahverengi)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, gözeneksiz, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 32 (Levha 6, No. 32)

Env. Numarası : 7.6.89
 Ölçüleri : U: 8.2 cm. Y: 2.8 cm. Ç: 3.4 cm.
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Hamur Rengi : 5 YR 5/8 (Sarımsı Kırmızı)
 Astar Rengi : 5 YR 4/8 (Kırmızı)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, çok az gözenekli, rafine ve yumuşak.

Katalog Numarası : 33 (Levha 6, No. 33)

Env. Numarası : 9.36.80
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 7.5 cm. Y: 3.2 cm. Ç: 3.4 cm.
 Hamur Rengi : 10 YR 6/3 (Açık Kahverengi)
 Astar Rengi : 10 YR 4/2 (Koyu Grimsi Kahverengi)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, çok az gözenekli, rafine ve yumuşak.

Katalog Numarası : 36 (Levha 6, No. 34)

Env. Numarası : 8.3.88
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 6.3 cm. Y: 3.2 cm. Ç: 3.2 cm.
 Hamur Rengi : 10 YR 6/3 (Açık Kahverengi)
 Astar Rengi : 10 YR 4/2 (Koyu Grimsi Kahverengi)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda gri renkli mika katkılı, çok az gözenekli, rafine ve yumuşak.

Katalog Numarası : 35 (Levha 6, No. 35)

Env. Numarası : 9.33.80
 Buluntu Yeri : Satın Alma
 Ölçüleri : U: 7.3 cm. Y: 3.2 cm. Ç: 3.2 cm.
 Hamur Rengi : 10 YR 6/3 (Açık Kahverengi)
 Astar Rengi : 10 YR 4/2 (Koyu Grimsi Kahverengi)
 Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, çok az gözenekli, rafine ve yumuşak.

Katalog Numarası : 36**(Levha 6, No. 36)**

Env. Numarası : 9.35.80
Buluntu Yeri : Satın Alma
Ölçüleri : U: 9.1 cm. Y: 2.8 cm. Ç: 2.8 cm.
Hamur Rengi : 5 YR 5/6 (Sarımsı Kırmızı)
Astar Rengi : 5 YR 4/4 (Kırmızımsı Kahverengi)
Hamur Yapısı : Çok az miktarda mika katkılı, çok az gözenekli, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 37**(Levha 7, No. 37)**

Env. Numarası : 2.1.81
Buluntu Yeri : Satın Alma
Ölçüleri : U: 15.3 cm. Y: 7.5 cm. KÇ: 7.1 cm.
Hamur Rengi : 7.5 YR 7/6 (Kırmızımsı Sarı)
Astar Rengi : 7.5 YR 4/6 (Koyu Kahverengi)
Hamur Yapısı : Çok az mika ve kireç katkılı, rafine ve orta sert.

Katalog Numarası : 38**(Levha 7, No. 38)**

Env. Numarası : 9.34.80
Buluntu Yeri : Satın Alma
Ölçüleri : U: 5.7 cm. Y: 6.6 cm. Ç: 2.2 cm.
Hamur Rengi : 2.5 YR 6/6 (Açık Kırmızı)
Astar Rengi : 2.5 YR 4/4 (Kırmızımsı Kahverengi)
Hamur Yapısı : Az miktarda mika ve kireç katkılı, çok az gözenekli ve orta sert.

KAYNAKLAR

- Alanyalı, H. S., "2009 Yılı Side Tiyatrosu ve Çevresi Çalışmaları", *KST*, S. 32, C. 2, Ankara, 2011, s. 436 - 452.
- Anderson, W. P., *Sarepta I: The Late Bronze and Iron Age Strata of Area II*, Y, Beyrut, 1988.
- Atasoy, S., "Haluk Perk Koleksiyonu'ndan Bronz Kandiller", *Tuliya*, S. I, 2005, s. 193 - 230.
- Bailey, D. M., "Lamps from Tharros in the British Museum", *BSA*, S. 57, 1962, s. 35 - 45.
- Bailey, D. M., *Greek and Roman Pottery Lamps*, Oxford, 1972.
- Bailey, D. M., *A Catalogue of the Lamps in the British Museum I. Greek, Hellenistic and Early Roman Pottery Lamps*, London, 1975.
- Bailey, D. M., *A Catalogue of the Lamps in the British Museum III. Roman Provincial Lamps*, London, 1988.
- Barın, G., *Aydın ve Milet Müzesi'ndeki Üzeri Kabartmalı Hellenistik ve Roma Dönemi Kandiller*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995.
- Başaran, S., "Enez (Ainos) 2004, Yılı Kazı, Onarım ve Koruma Çalışmaları", *KST*, S. 27, C. 2, Ankara, 2006, s. 409 - 420.
- Başaran, S., vd., "Enez (Ainos) 2009 Yılı Kazı, Onarım ve Koruma Çalışmaları", *KST*, S. 32, C. 4, Ankara, 2011, s. 145 - 168.
- Baur, P. V. C., *The Excavations at Dura-Europos Final Report IV, Part III, The Lamps*, New Haven, 1947.
- Beaune, S. A., "Paleolithic Lamps and their Specialization: A Hypotesis", *Current Antropology*, S. 28, No. 4, 1987, s. 569 - 577.
- Ben-Tor, A., vd., "The Second Season of Excavations at Tel Yoqne'am, 1978: Preliminary Report", *IEJ*, S. 29, No. 2, 1979, s. 65 - 83.
- Berti, F., "Work at Iasos, The 2010 Campaign" *KST*, S. 33, C. 1, Ankara, 2012, s. 221 - 231.
- Bocan, I. - Ursuțiu, A. - Cociș, S., "Stamped clay oil lamps from the Roman cremation necropolis of Taül Cornii. Preliminary consideration", (Ed. Roman C. A. - Gudea, N.), *Lychnological Acts 2, Trade and Local Poroduction of Lamps from the Prehistory until the Middle Age*, Cluj-Napoca, 2008, s. 41 - 52.
- Broneer, O., "A Late Type of Wheel-Made Lamps from Corinth", *AJA*, S. 31, No. 3, 1927, s. 329 - 337.
- Broneer, O., *Terracotta Lamps, Corinth Vol. IV, Part 2*, Cambridge, 1930.
- Brooner, O., *Terracotta Lamps, Isthmia Vol. III*, New Jersey, 1959.

- Bruneau, P., *Les Lampes, Exploration Archéologique de Délos, XXVI*, Paris, 1965.
- Cahill, N. D., "Sardis, 2009", *KST*, S. 32, C. 3, Ankara, 2011, s. 358 - 367.
- Cintas, P., *Céramique punique*, Paris, 1950.
- Cintas, P., "Un sanctuaire pré-carthaginois sur la grève de Salammbô", *R. Tunisienne*, 1948, s. 1 - 30.
- Civelek, A., *Tralleis Nekropolisi Buluntuları Işığında Hellenistik ve Roma Dönemi Seramiği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2001.
- Cristina, M. - Genito, G., *Le lucerne antiche del Trentino*, Trento, 1986.
- Çakıcı, M., "Milas İsmetpaşa Mahallesi 284 Ada 23-3 Parsellerde Kurtarma Kazısı", *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, S. 15, Ankara, 2007, s. 83 - 94.
- Çokay, S., *Antik Çağda Aydınlatma Araçları ve Perge Pişmiş Toprak Kandilleri*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996.
- Çokay, S., *Antik Çağda Aydınlatma Araçları*, İstanbul, 1998.
- Coşkun, D., *Konya Ereğli Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Kandilleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.
- Davidson, G. R., "A Hellenistic Deposit at Corinth", *Hesperia*, S. 11, No. 2, 1942, s. 105 - 127.
- Davidson, G. R. vd., "Small Objects from the Pnyx: I", *Hesperia Supplements*, S. 7, 1943, s. 1 - 172.
- Deneauve, J., *Lampes de Carthage*, Paris, 1969.
- Denker, A., "Sultanahmet Eski Cezaevi Bahçesinde (Büyük Saray Bölgesi) Ortaya Çıkarılan İki Antik Kuyu", *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 16, Ankara, 2008, s. 61 - 80.
- Di Filippo Balestrazzi, E., *Lucerne del Museo di Aquileia, II, Lucerne romane di età repubblicana ed imperiale, 1 - 2*, Veneto, 1988.
- Doksanaltı, E. M., *Knidos Kap-Kario Kazı Alanı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.
- Fırat, M. - Metin, H., "Isparta Arkeoloji Müzesi Envanteri'nde Yer Alan Bir Grup Kandil", *Arkeoloji Dergisi (İsmail Fazlıoğlu Anısına)*, S. XVI, 2011, s. 143 - 154.
- Galli, V., *Le lucerne greche e locali*, Bari, 2004.
- Galling, K., "Die Beleuchtungsgeräte im israelitisch-jüdischen Kulturgebiet", *ZDPV*, S. 46, 1923, s. 1 - 50.
- Georges, C., "Les lampes", (Ed. Empereur, J-Y., Nenna, M-D.), *Nécropolis 1*, Kahire, 2001, s. 423 - 504.
- Goldman, H. - Jones, F. F., "The Lamps", *Excavation at Gözlükule, Tarsus, Vol. I, Hellenistic and Roman Period*, (Ed. Goldman, H.), Princeton, 1950, s. 84 - 134.
- Granchelli, L., - Gropelli, G., - Roviada, A., *Lucerne romane della collezione Pisani Dossi*, Vercelli, 1997.

- Gülçur, S. - Kiper, Y., "Güvercinkayası 2005 Yılı Kazısı Ön Raporu ", *KST*, S. 28, C. 2, Ankara, 2007, s. 111 - 124.
- Hanoune, R., "Lampes de Graviscae", *MEFRA*, S. 82, No.1, s. 237-262.
- Harris, W. V., "Roman Terracotta Lamps: The Organization of an Industry", *JRS*, S. 70, 1980, s. 126 - 145.
- Hayes, J. W., *Ancient Lamps in the Royal Ontario Museum I: Greek and Roman Clay Lamps*, Toronto, 1980.
- Hellmann, M. C., *Lampes Antiques II: Lampes pré-romaines et romaines*, Paris, 1987.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, (Çev. Ökmen M.), İstanbul, 2002.
- Howland, R. H., *Greek Lamps and their Survivals, The Athenaian Agora Vol. IV*, New Jersey, 1958.
- Hübinger, U., *Die archaischen Lampen aus Olympia*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Freie Universität Berlin, Berlin, 2003.
- Iconomu, C., *Opaițe greco-romane. Muzeul Regiona de Arheologie Dobrogea*, Constanța, 1967.
- Iványi, D., *Die Ponnanischen Lampen*, Budapest, 1935.
- Kabaağaç, A. - Alova, E., *Latince Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1995.
- Kan Şahin, G., *Assos Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2008.
- Karageorghis, V., *Excavations in the Necropolis of Salamis IV, Salamis Vol. 7*, Nicosia, 1978.
- Kassab Tezgör, D. - Sezer, T., *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Pişmiş Toprak Kandil Kataloğu, Cilt I, Prehistorik, Arkaik, Klasik, ve Hellenistik Dönemler*, İstanbul, 1995.
- Kınal, F., "Kaunos Adak Lambaları", *Belleten*, XXXIII, S. 130, 1960, s. 151 - 159.
- Koşay, H. Z., "Kussaray Sondajı", *TAD*, S. XV, No. I, 1966, s. 89 - 97.
- Kögler, P., *Feinkeramik aus Knidos: vom mittleren Hellenismus bis in die mittlere Kaiserzeit*, Wiesbaden, 2010.
- Koutoussaki, L., *Lampes d'Argos: Les lampes en terre cuite découvertes dans l'Agora et les Thermes, campagnes de fouilles 1972 - 1991*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Faculté des Lettres de l'Université de Fribourg, Fribourg, 2008.
- Lambert, N., "Rapport sur les travaux de l'École française d'Athènes en 1969", *BCH*, S. 94, No. 2, 1970, s. 755 - 1164.
- Lapp, P. W., "The Pottery of Palastine in the Persian Period", (Ed. Kuschke, A - Kutsch, E.), *Archäologie und Altes Testament: Festschrift für Kurt Galling*, Tübingen, 1970, s. 179 - 197.
- Larese, A - Sgreva, D., *Le lucerne fittili del Museo archeologico di Verona*, (Ed. Bretschneider, G.), Roma, 1996.
- Leibundgut, A., *Die römischen Lampen in der Schweiz*, Bern, 1977.

- Loeschcke, S., *Lampen aus Vindonissa. Ein Beitrag zur Geschichte von Vibdonissa und des antiken Beleuchtungswesens*, Zürich.
- Lohmann, H., vd., "Rescue Excavation of the Archaic Panionion in the Mycale (Dilek Dağları): 3rd Campaign 2007", *KST*, S. 30, C. 2, Ankara, 2009, s. 189 - 198.
- Lyon Caen, C. - Hoff, V., *Catalogue des lampes en terre cuite grecques et chrétiennes*, Paris, 1986.
- Menzel, H., *Antike Lampen im Römisch-Germanischen Zentralmuseum zu Mainz*, Mainz, 1969.
- Metin, H., *Kibyra Kandilleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012.
- Mlynarczyk, J., "Hellenistic Terracotta Lamps from Nea Paphos", *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, Nicosia, 1978, s. 235 - 253, Pl. LVII- LVIII.
- Oziol, T. - Poilloux, J., *Les lampes, Salamine de Chypre I*, Paris, 1969.
- Oziol, T., *Les lampes du Musée de Chypre, Salamine de Chypre VII*, Paris, 1977.
- Özkul, A., *Patara Kandilleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1991.
- Öztürk, N., *Kyzikos Kandilleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2003.
- Pemberton, E. G., "Ten Hellenistic Graves in Ancient Corinth", *Hesperia*, S. 54, 1985, s. 271 - 307, Pl. 77 - 85.
- Perlzweig, J., *Lamps of the Roman Period First to Seventh Century After Christ, The Athenian Agora Vol. VII*, New Jersey, 1961.
- Perlzweig, J., *Lamps from The Athenian Agora, Agora Picture Book 9*, New Jersey, 1964.
- Ponsich, M., *Les lampes romaines en terre cuite de la Maurétanie Tingitane*, Rabat, 1961.
- Pontioli, G., *Lucerne antiche dei Musei di Cremona*, Milano, 1980.
- Popescu, M. C., "Lamps Discovered in Pre-Roman Dacia (2nd Century BC. 1st Century AD.) Notes on the Adoption of an Innovation", *Caiete ARA*, 2, 2011, s. 5 - 21.
- Pressouyre, L., "Quelques types de faux bronzes romains dans les collections publiques françaises", *MEFRA*, S. 78.1, 1966, s. 251 - 265.
- Pritchard, J. B., *Sarepta IV: The Objects from Area II, X*, Beyrut, 1988.
- Provoots, A., "Les lampes antiques en terre cuite: Introduction et essai de typologie générale avec des détails concernant les lampes Trouvées en Italie", *AntCl*, S. 45, No. 1, 1976, s. 5 - 39.
- Radt, W., "Lampen und Beleuchtung in der Antike", *AW*, S. 17, 1986, s. 40 - 58.
- Rickman Fitch, C. - Wynick Goldman, N., *Cosa: The Lamps*, Roma, 1994.
- Robins, F. W., "Graeco-Roman Lamps from Egyptian", *JEA*, S. 25, No. 1, 1939, s. 48 - 51.
- Rosenthal, R. - Sivan, R., *Ancient Lamps in the Schloessinger Collection*, Jerusalem, 1978.
- Roussot, A. - De Beaune Romera S., "Quelques lampes paléolithiques peu connues du Sud-Ouest de la France", *SPF*, 79, No. 10 - 12, 1982, s. 369 - 382.

- Rudolf, W., "Hellenistic Fine Ware Pottery and Lamps", *BSA*, S. 73, 1978, s. 213 - 234.
- Saraçoğlu, A., "Erzurum Müzesi'nden Bir Grup Kandil", *TAD*, S. 31, 1997, s. 307 - 330.
- Schäfer, J., *Hellenistische Keramik aus Pergamon (Pergamenische Forschungen 2)*, Berlin, 1968.
- Scheibler, I., *Griechische Lampen, Keramaikos XI*, Berlin, 1976.
- Schilbach, J., "Die Datierung der Schichten im Südostgebiet", (Ed. Mallwitz, A.), *XI. Bericht über die Ausgrabungen in Olympia*, Berlin, 1999, s. 70 - 151.
- Shier, L. A., *Terracotta Lamps from Karanis, Egypt, Excavations of the University of Michigan*, Michigan, 1978.
- Sussman, V., *Ornamented Jewish Oil-Lamps from the Destruction of the Second Temple through the Bar-Kokhba Revolt*, Warminster, 1982.
- Tavukçu, A. Z., *Parion Nekropolü 2005 Yılı Buluntuları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2006.
- Thorn, J. C., *The Necropolis of Cyrene: two hundred years of exploration*, Rom, 2005.
- Thöne, C., *Die griechischen und römischen Tonlampen*, Mainz am Rhein, 2004.
- Tolstikov, V. - Zhuravlev, D., "Hellenistic Pottery from Two Cisterns on the Acropolis of Panticapaeum", In: *ΣΤ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική. Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική. Προβλήματα χρονολόγησης. Κλειστά Συνολά - Εργαστήρια, Πρακτικά*, Αθήνα, Atina, 2004, s. 269 - 276.
- Topoleanu, F., "Consedarații preliminare privind lămpile grecești și elenistice de la Orgame / Argamum (com. Jurilovca, jud. Tulcea)", (Ed. Micu, C.), *PEUCI XI*, Tulcea, 2013, s. 43 - 66.
- Tuluk, G. G., *İonia Bölgesi'nde Hellenistik Dönem Kandiller*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1996.
- Vessberg, O., "Hellenistic and Roman Lamps in Cyprus", *OpAth*, I, s. 115 - 129.
- Viré, A., "Les Lampes du Quaternaire moyen et leur bibliographie", *SPF*, 31, No. 11, 1934, s. 517 - 520.
- Walters, H. B., "Roman Lamps", *History of Ancient Pottery*, Vol. II, 1905, s. 393 - 429.
- Walters, H. B., *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, London, 1914.
- Yaylalı, A. vd., "2007 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı Çalışmaları", *KST*, S. 30, C. 3, Ankara, 2009, s. 17 - 40.
- Zhuravlev, D. - Zavoïkin, A., "Lamps from a Sanctuary of Eleusinian Goddesses - Beregovı 4", *AncCivScytSib*, S. 19, 2013, s. 155 - 216.
- Zoroğlu, K. L. - Tekocak, M., "Kelenderis 2010 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları", *KST*, S. 32, C. 4, Ankara, 2011, s. 260 - 273.

